

Iš romantiškosios mokslin kalbotyr Lietuvoje

Andrius Ašmantas

Nors kalbos mokslas yra tiek pat senas, kiek ir pati žmonijos kultūra bei vis moksl pradžia, tačiau nėra galutinai aišku, kas yra kalba. Kalba yra didel kasdienyb , ir daugelis iš mūsų ją taip apsipranta, kad joje nebemato vertybi ir klausim , kurie tikt rimtam mokslui. Vos vaikas nusirito nuo motinos keli ir išmoko kiek švebeldžioti, — baigta jau su kalbos gudryb mis.

Ne tik kalbos kasdienyb trukdo pa i kalb tiksliau pažinti, bet ir tam tikros to paties mokslo tradicijos. Mat, ir mokslas nėra laisvas nuo mad , kurias kuria tam tikros gyvenimo aplinkyb s. Šiandie, sakysime, iki gyvo kaulo, rodos, tur t b ti aišku, kad mes einam kraštutiniu keliu, kalbos apraiškas steb dami ir vertindami tik raštu ir iš rašto. Užmirštas gyvasis žodis! Kod l nekeliamo, pagaliau, dar ir kit klausim : kas buvo toji kalba, kol ji rašte atsid r ? Kur jos tikroji užuomazga? Kur jos kelias iki gyvo garsinio žodžio ir rašytinio ženklo, kurie yra juk tik viršiniai kalbos apdarai, iš kuri per greit dažnai sprendžiame jau paž st vis kalb ir jos prigimt ? Reikia sutikti su Dr. L. Weisgerberiu: „Tr ksta tikrojo kalbos mokslo, kuris kalb m gint suprasti jos apraiškos formose, poveikiuose ir santykiuose“¹.

Iš tikr j , kalba b t be galo platus dalykas, jei visuotinai j tirtume. Juk kalba nesibaigia tik pasakytu ar parašytu žodžiu. Ji turi sav tak kitiems. O kur jos pradžia? Tokiu b du sukasi, tarytum, koks kalbos ratas, kur neaišku, kur pradžia ir kur pabaiga. ia daug yra priklausdžiota mūsų , bet nemažiau yra klaidžiota ir kit tame „amžiname kalbos rate“.

Negalime b ti laisvi ir mes nuo t sunkum ir painiav , ypa šiuo kartu, kad keliamoji problema yra remiama paskolintiniais literat ros terminais. Ar ia reikia nukelti vis literat rin nusiteikim ir galvojim i mūsų kalbos istorij ir joje ieškoti t apraišk , kurios gal t b ti vadinamos romantiškomis? Be abejo, turime sutikti, kad kin sienos

¹ L. Weisgerber, Muttersprache und Geistesbildung, 6 psl. Göttingen 1929.

negali b ti tarp kalbos ir literat ros. Juk kalba ir literat ra yra vieno ir to paties šaltinio dvi srov s, dar taip artimos, kad jas galime dr siai pavadinti tikrosiomis seserimis, nes tas pats j ir apdaras — žodis. Tačiau nei apdaras, net nei veido panašumas dar. nedaro iš dviej žmoni visiškos tapatyb s, taip lygiai kalba ir literat ra, nors tek damos iš to paties šaltinio, n ra tie patys dalykai, kuri apraiškos b t visiškai glaudžios ir iš esm s gretimos. Tod l ir nenuostabu, kad kalbos istorijoje nerandame tais paiais terminais vadinam kalbos laikotarpi bei jos reiškiniai . Jei ia ir atsisakome vesti griežt kalbos ir literat ros paralel , vis d lto gyvai jau iame, kad panaši reiškiniai , kuriuos gal tume vadinti romantiškais, yra buv m s kalbos istorijoje.

Kalba žmogui yra lyg saul t dien jo šeš lis. Niekada jis negali su ja atsiskirti ir ištr kti iš jos globos, kai jis k m sto, jau ia ar vaizduojasi. Bet kalba yra lygiai tas lydimalis jo šeš lis, kai si bteli kas nauja jo min i pasaulyje. Tos mintys prasiveržia gyvenim tik per kalb . Jos savaip nuspalvina ir pa i kalb . Va, mums raštas atsirado su evangelijos pritikusia mintimi: Evangelija turi b ti skelbiama visoms tautoms j kalba.

Evangelijai kalba ne griovimo, bet statymo pamatai. Sekdami m s tautos minties raid , rasime ir kitoki paži r ir l kes i , kurie buvo dedami kalb . Tod l šioje vietoje, šiame referate, nor dami išlaikyti m s tautos paži r tolydum kalb , negal sime eiti siauruoju keliu: imti tik tai, kas grynojoje kalbotyroje pasakyta — pareikšta. Toki liudijim tur tume tuomet labai maža ir negal tume rasti kaip tik pa i gaivi j min i , kurios žvelg kalb romantiškais akimis ir kurios d jo kalb romantiškus l kes ius. Tod l tur sime ia kliudyti ne tik kalbotyrinius darbus, bet ir menkutes, o b dingas paži roms kalb pastabas, pasakytas kita proga ir nekalbotyriniuose veikaluose. Tiesa, tada negal sime giliai kiekvien mažmož pažvelgti, bet vis d lto žvilgsnis bus visuotinesnis m s kalbos paži r raidai.

Ta iau painu: kas tose kalbin se pastabose jau laikytina romantiška? ia, tur b t, reik s laikyti prieš akis du kriterijus.. Pirmasis b t tas, kad visados kalbines pastabas reik s vertinti an laik dvasia. Jei jos sutampa su to laiko kalbos dvasia, vargu begal sime visa tai vadinti romantiška, nors šiandie tos paži ros kalb b t ir labai tolimos.

Antras kriterijus eit iš ši dien kalbos paži r . Jei anuomet kas sugeb jo kalbos srityje prasiveržti priek taip toli, kad j paži ros kalb net šiandie yra didžiai branginamos, — vargu bus galima laikyti kalbos romantika.

Šitaip susiaurin romantiškumo s vok m s kalbos istorijoje, tur sime taip pat pašalinti iš savo darbo akira io ir tuos, kurie buvo pa-

prasti nemokšos ir prišnek jo apie kalb rimtai ar juokais visoki niek . Žodžiu, teks ia vertinti tik tuos, kurie savo metu ar v liau yra tur j tam tikr reikšming tak m s paži roms kalb ir pa iai kalbotyrai.

II

Didingoji m s didžiosios kunigaikštijos politin galyb nebuvo lydim a savarankiškos tautin s kult ros galyb s. Ji stokojo net pagarbos kalbai t žmoni , kurie j , t valstyb , suk r . Valstybinis gyvenimas ried jo, vežamas svetim kalb — lotyn , o ypa v liau gud -rus kalbos žargono, kuris užleido v liau savo viet lenk kalbai. Ta iau, kai toji didingoji kunigaikštija m smukti ir kiti j dar gyv prad jo priedarta laidoti, atbudo gl d j jausmai, kurie pareikalavo pagarbos tiems, kurie j k r . Ir štai ia susilaukiame garsiosios teorijos, kad lietuvi kilt a iš rom n . Tai teorijai pagalb ateina kalba, kurios ryškiausias kalbini sait su rom nais k r jas yra Michalo Lituanus. Jis kreip sis (1550 m.) Zigmant (Žygimant) August : „Deja, sako, neturime gimnazij (gimnasia litteraria), mokom s Maskvos rašt , kurie neseni ir neturi savyje nieko, kas kelt mummyse prakilnumo. Rus kalba yra svetima mums lietuviams, kitaip pasakius, italams, nes mes juk turime ita l kraujo. M s giminyst su italais rodo kad ir pusiaulotyniškoji m s kalba ir romietiški m s senov s papro iai..² Ir štai, M. Biržiškos tvirtinimu, jai dav s savo rašte 74 žodžius lotyniškus, kurie rod rom nišk lietuvi kilm . Be abejo, ia jokio romantiškumo negalime rasti. Anuomet taip galvoti buvo galima ir t paži r laik s net T. Narbutas, dirb s jau XIX a.³ Pagaliau tam tikras žodži giminumas šiandie, susik rus lyginamajai kalbotyrai, yra rodytas faktas, nes m s ir rom n kalbos yra tos pa ios indoeuropie i kalb šeimos. Tod l rom n teorijos k r jai n ra tipiški kalbos romantikai, kuriems kalba b t buvusi kažkas daugiau ir kita, negu an met paži ros leido.

ia tekt sustoti ir ties M. Daukša, kuris ir šiandie garsus savo Postil s (1599 m.) prakalba. Tiesa, toje M. Daukšos prakalboje pasirodo, kad jo paži ros kalb yra žymiai platesn s, negu kit jo amžinink . Reikšmingiausi jo žodžiai yra šie: „Ne žem s derlumum, ne drabuži vairumum, ne šalies gražumum, ne miest ir pili tvirtumum gyvuoja tauta, bet labiau išlaikymum ir vartojimum savo kalbos, kuri didina ir išlaiko bendrum , santaik ir brolišk meil . Gimtoji kalba yra bendras meil s ryšys, vienyb s

² M. Biržiška, Iš mus kultūros ir literat ros istorijos, I, 62 psl. Kaunas 1931 m.

³ V. Maci nas: Lituianistinis s j dis XIX amžiaus pradžioje, 108 psl. Kaunas 1939 m.

motina, pilietiškumo tvas, valstyb s sargas. Sunaikink kalb — sunaikinsi santaik, vienyb ir dorov“⁴.

Be abejo, ia kalb yra daug platesniu žvilgsniu paži r ta, negu ir mes esame prat . Tod l jis dažnai m s mokyklai romantikas. Bet jau ir šandie, kai kalba yra suskaldyta vairi ir siaur kalbos dalyk specialist , pasigendama visuotinesnio kalbos pažinimo. M. Daukša daugeliui gal t b ti puikiu to kelio skyn ju. M s tautos likimo istorija daugel Daukšos min i yra kruvinomis raid mis rašiusi, kad tai tiesa. Kas šandie m s taut labiausiai supl š ir dar ardo, ar ne savosios kalbos netekimas? ia Daukša didžiu savo pastabumu ir gilia intuicija yra išvyd s gimt j kalb pilnesn ir reikšmingesn , negu mes sugebame j suprasti ir išsiaiškinti. Bet vis d lto ne žvelgiame jo mintyse netiesos, perd jimo ar tuš io išaukštinimo, kurio neverta gimtoji tautos kalba. Daukša yra tik pralenk s keliais šimtmeiais kalbos moksl , suteikdamas jam tok plat turin , kurio neapžioja ir ši dien mokslin kalbotyra.

M s kalbos pirmojo gramatiko D. Kleino darbai⁵ ir buvo anuomet tikra revoliucija. Jis pasiryžo parašyti gramatik kalbai, kuri suskilusi tarm mis, rikli ir sumaišyta ir net neturinti pastovios vartosenos. Ta iau jis, puikiai pažindamas graik ir lotyn kalbas ir j istorij , dr siai tvirtino: „Taigi išdirbkime vien tarm , bendriausi , iš vis geriausi , kuri k tik nurod me“⁶. Jis m laužti ledus, nor damas sudaryti m s raštams pastovesn bendrin kalb ⁷. Vis d lto jo darbas buvo vykdomas po didži studij ir labai reali užsimojim . ia ne romantika, bet didi pažanga.

Toks pat realus k rinys ir „Universitas linguarum Lituaniae“ 1737 m. Jame sp jamasis autorius, J. Jaknavius, sudeda daug verting kalbini pastab , kurios remiamos tik kalbos duomenimis ir reiškiniiais.

Tiesa, kiek skirtingos nuotaikos yra XVIII a. t žmoni , kurie Mažojoje Lietuvoje ne tik kalb tyr , klaidžiodami visokiuose sp lojimuose apie lietuvi kalbos kilm , bet j labai nuoširdžiai ir gyn . Gindami lietuvi kalb nuo naikinimo, jie ne tik j vertino ir aukštino d l jos kalbini ypatybi , bet tiesiog šauk : „Kalb spausti reiškia Dievo k rin naikinti“⁸.

O Zigfridas Ostermeyeris, išugdytas t id j , savo veikale „Ar partartina išstumti lietuvi kalb ir lietuvius sulieti su vokieiais“ (1817 m.) pulte puola tuos naikintojus: „tiems ponams b t galima teisingai pa-

⁴ M. Biržiška, Rinktiniai m s senov s raštai, 29 psl. Kaunas 1927 m.

⁵ K. Kleinas, Grammatica Lituania, 1653.

⁶ M. Biržiška, Rinktiniai m s senov s raštai, Kaunas, 1927 m., 232 psl.

⁷

Plg. Archivum Philologicum, VII, P. Joniko „Kleino gramatik bendrin

kalba“.

⁸ V. Mac., Litanist. s j. XIX a. pr., 131 psl.

sakyti: jei jums šita kalba ir tauta nepatinka, ko j s ia atsikraustot; mes ir be j s apsieiti galime, j s tik sumaiš i padarot“⁹.

Sunku šandie pritarti ir atmesti ši mint , skelbian i moralin kalbos vert . Ji neištirta, ir be galo sunkus jos tyrimas. Juk tai reti atsitikimai. Apie kalbos tam tikr moralin vert kalb jo ir M. Daukša, sakydamas: „Sunaikink kalb , nugriausi saul nuo dangaus, sumaišysi pasaulio tvark , atimsi gyvyb ir garb “¹⁰.

Kad mažiems vaikams psichiškai nesveika maišyti kelias kalbas, niekas šandie neabejoja. Bet nepasakysime, kad ia negl d t ir moralin s tiesos. Pats, gyvendamas kelerius metus Klaip dos krašte, nemaža tur jau prog steb ti žmones, kuriems b davo didžiausias sunkumas apsispr sti tautiškai tik d l to, kad jie moka gerai abi to krašto vartojamas kalbas. Tam tikrais konkreiais atvejais gal davai pamatyti, kad t žmoni tam tikri kompromisai ir savotiškas laviravimas tarp dviej tautybi b davo tartinas morališkai. Tikrai tada b davo galima jausti, kad tie žmon s neprekiaut savo tautybe (o taip pasitaikydavo), jei temok t tik vien savo gimt j kalb . Jei taip pasitaiko, tai tenka tas paži ras pažvelgti tik kaip prapl st kalbos supratim ir jos nepaprast reikšm . Tada ir ia romantiškumo netekt ieškoti.

XIX amžius — taut atbudimo amžius. Neliko ir m s tauta nepaliesta. Su tautos budimu be galo glaudžiai sutapo ir tuomet kalbos mokslo, ypa lyginamojo, kilimas. M s kalba tada randama seniausia tarp gyv j Europos kalb . Jei ji seniausia, tai ji geriausia, skambiausia ir tobuliausia. Nuostabu, kad ši sitikinim pasiek tie žmon s, kurie lyginamojo kalbos mokslo dar nebuvo pažin . Vienas t min tiniausi yra kun. Ksaveras Pr. Bohušas (kit vadinamas Baužas). Jis sitrauk m s kalbos ir tautos istorijos tyrin jim lenk Mokslo Bi uli Draugijos d ka. Tos draugijos Varšuvos skyriaus (1806.XII.12) susirinkime skait paskait apie lietuvi taut . Ši paskaita v liau dar kiek papildyta ir išspausdinta 1808 m. atskira knygute, antrašte „O pocz tkach narodu i j zyka litewskiego rozprawa“. Šio veikaliuko yra trys dalys: I-je (6—64 psl.) sprendžia jis Lietuvos žem s ir tautos istorij , II-oje (65—115 psl.) m gina atsakyti klausim : „Ar lietuvi kalba yra savaiminga, ar kilusi iš kitos kalbos?“ (65 psl.). ia Ks. Bohušas, visai nepažindamas lyginamojo kalbos mokslo, bet veikiamas tautin s ambicijos, pri m ne tik išvad , kad lietuvi kalba yra savaiminga, bet dar be galo tobula ir kit kalb motina. Kai jam tenka spr sti lietuvi kalbos gimum su slav kalbomis, laiko jos savaimingum taip aiškiu dalyku, kad sušunka: „aiškinti tok aišk dalyk , b t tas pats, kaip saul apšviesti vidudien žiburiu ar žvake“ (96- psl.).

⁹ V. Mac., ten pat, 131 psl.

¹⁰ M. Biržiška, Rinkt, m s sen. r., 29 psl.

III-oje dalyje (J zyk Litewski, uważany w sobie samym. 113—207 psl.), panagrin j s lietuvi kalbos žodyn , randa lietuvi kalb tiek tobul , lanks i ir žoding , kad ji buvusi jau savo tobulyb j tada, kai vokie i ir pranc z kalbos buvusios visai neaptašytos, o apie j dailum niekas n negalvoj s (154—155 psl.).

Ks. Bohušas, pats menkai temok damas lietuviškai¹¹, yra buv s, kaip V. Maci no rodyta, Mažosios Lietuvos kalbinink didžiojoje takoje. Lietuvi kalbos aukštinimas ir nesigail jimas skambi žodži yra jo tautin s ambicijos reikalas ir jau tikrai romantiškas nusiteikimas, kuriam tr ksta objektyvumo ir duomen tvirtinimams, kad lietuvi tur ta sava literat ra ir t.t. Ta iau Bohušas yra tur j s daug džiuginamos ir net paskatinamos takos XIX a. žemai i bajorams ir kitiems, kurie dom josi savo gimt ja kalba¹². Iš vis kit atskirai gal t b ti pamin tas Simanas Daukantas (1793—1864). Jis skiriasi iš vis ano meto patriot rašytoj tuo, kad labai griežtai nusikreip nuo lenk ir jos kult ros. Šis jo nusigr žimas labai atsiliep ne tik jo istoriniams darbams, bet ir jo kalbin ms pastaboms. Jis ži r jo lietuvi taut ir kalb , kaip savarankiškiausius padarus. Tiesa, savo „Prasmoje lotyn kalbos“ 1837 m. dar laik lietuvi ir lotyn kalbas seserimis. Ta iau v liau aiškiai stoja už visišk lietuvi kalbos savarankiškum , didžiausiu r pestingumu vengdamas barbarizm , kiek anuomet buvo galima j išvengti. Aukštindamas lietuvi taut ir jos praeit , kuri mat atsispind jusi kalboje, k l tuo pa iu ir lietuvi kalb . Tai parodo jo etimologijos, kuriose jis randa visa tai, kas reikalinga jo teorijai pagr sti. Jis Kurlandij , kuri esanti, be abejo, lietuviška, ir išaiškina: „tai yra iš lietuviško kurti ir teutoniško land — kraštas, beje: Kurland nuo to, jog tenai gyventojai amžin ugn Dievui ant garb s k reno ..“¹³

S. Daukantas aiškindamas, kad šilima yra viso regimo gyvenimo pagrindas, mitologin Perk n šiaip išetimologizuoja: „pirm j šilimos k r j vadino Per nu, arba Perk nu, nuo žodžio per ti, beje: jog jis išper jo visa, kas vien yra regima šioje pasaul je ..“¹⁴

Šitokia lengva etimologija, kuri neži ri nei fonetikos d sni , nei kalbos raidos, naudojasi ir daugelis kit . Tai buvo anuomet „leista“. Ties S. Daukantu sustojame s moningai ilgiau, nes jis yra geriausias atstovas tos kartos, kuri ir nor dama dar daug iš kalbos mokslo negal jo laim ti konkreitiems lietuvi kalbos klausimams.

¹¹ Plg. V. Maci no, Bohušo veikalas apie lietuvi kalb , Arch. Philologicum, VI, 84—99 psl.

¹² Plg. V. Mac., Lituanist. s j. XIX a. pradž., 151 psl.

¹³ s. Daukantas, Lietuvi b das, J. Talmanto redaguotas, 21 psl. 1935 m..

¹⁴ Ibid, 109 psl.

III

Mano manymu, A. Schleicherio (1821—1868) „Grammatik der litauischen Sprache“ (Prag, 1856 m.) skiria mums kalbos mokslo eig dviem dalim. Iki min tosios A. Schleicherio gramatikos visai mes netur jome moksliškos lietuvi kalbos gramatikos, kuri b t tikrai paskutinis an met lingvistinis žodis. Kalbos mokslas tuomet buvo padar s didel pažang , kurios nematyti visoje anometini gramatik li plejadoje¹⁵.

Kiek šia Schleicherio gramatika mokslininkai steb jos ir j vertino, tiek, lyg ty ia, m s visuomen suskilo dviem dalim: vieni pasuko tos gramatikos praskintu mokslo keliu, kiti tik dar labiau sustiprino savo nusiteikimus, kad lietuvi kalba yra geriausia ir skambiausia, o iš vis kalb seniausia — tiesiog kit kalb motina.

Šiame suskilime tenka ži r ti romantiškiausi nusiteikim m s kalbos mokslo raidoje. Dar nuostabiau, kad t gramatik vieni ir kiti skait , o nu jo vis d lto be galo skirtingais keliais.

Pirmasis, kuris Didžiojoje Lietuvoje suprato A. Schleicherio gramatikos mokslo vert ir ja praktiškai naudojos, buvo A. Baranauskas. Tos gramatikos ilgokai laik s, mokydamas klierikus lietuvi kalbos Kauno kunig seminarijoje (1867—1884 m.).

Be abejo, romantiškiausi kalbotyrini duomen rasime „Auszroje“ (1883—1886 m.). „Aušra“¹⁶ yra laikomas žymiausias m s atgimstan ios tautos j g sutelkimas. Aušrininkai tiesiog akiai myl jo savo taut , jos praeit , kalb ir papro ius. „Aušra“ — retas patriotinis s j dis. Tod l nenuostabu, kad „Aušros“ kolektyvo galva ir vadas, Dr. J. Basanavi ius, kuris buvo be galo pam g s knyg ir moksl , tai nuotaikai negal jo atsispirti. Jis sek ir skait visus anuomet pasirodžiusius žymi kalbinink mokslo veikalus, ypa tuos, kurie liet lietuvi taut ir jos kalb .

Paskait s A. Schleicherio „Handbuch der litauischen Sprache“ II tr j dal , išrašo šiuos A. Schleicherio žodžius, kuriais palydi K. Done lai io „Metus“:

„Skaitant szit mistrizk darb szirdingai gailu, jog nyksta(?) to kia kalba, literat ros netur dama, kuri pagal pormu tobulyb su darbais Graiku, Rym nu ir Indu gal tu lenktyn eiti“¹⁷.

Ir baigia t savo straipsnel , kur išrankiotos tik tokios to pasaulinio kalbininko pastabos, šiais žodžiais: „Argi neb t malonu, kad ne tik svetimi mokinti vyrai, bet ir patys m s laiko Lietuvei lenktu galvas

¹⁵ Plg. Archivum Philologicum, VI, P. Joniko ..Trumpa gramatik apžvalga“, 43—53 psl.

¹⁶ Toliau bus rašoma tik „Aušra“, nors visur terašoma „Auszra“.

¹⁷ J. Bs., Schleicheris apie lietuvi kalb , „Auszra“, 1885 m., 42 psl.

priesz patogi szulni , daili , neiszpasakytinai sen lietuviszk savo garbingu sent viu kalb ..¹⁸

Reikia net steb tis, koku r pestingumu Dr. J. Basanavi ius sek ir skelb tai, kas lietuvi kalb dar seniausi , svarbiausi ir reikaling kalb mokslui.

Iš to paties A. Schleicherio „Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaft zu Wien“ v l išrašo: „Lietuviszka kalba yra seniausia tarp visu dar gyvu kalbu indogermaniszkos gimins ir to d lei — gi taip didei svarbi ir vertyb s pilna d l iszaiszkinimo susigiminiavusiu kalbu, paczei artimiausia su lietuviszka susigiminiavusios slov niszkos (p. 538)“¹⁹.

Nors Basanavi ius skait toki rimt mokslinink veikalus, jis ne nu jo už save vyresnio A. Baranausko keliu: jis pasiliko ištikimas aušrininkas kalbotyrai, kuri visk išaiškina, kad visa tai lietuviška ir iš lietuvi kalbos. J. Basanavi ius, važiuodamas Dunojumi, kuris, be abejo, „lietuvi pramintas“, sutinka uolotas vietas, vadinamas Gierdap ar Gierdop ir išaiškina, kad tai es s lietuviškas žodis: „girdanti up , girdup“, nes, mat, „laivai prigerdavo“²⁰.

Ir baigia t savo straipsn , pavadint „Lietuviu Dunojus“ ir „Rim nu Danubius“, užsideg s vaikišku džiaugsmu: „Kožnas ir tai lengvai supras, kokie jausmai mano szirdyje pakilo, iszgirdus pirm kart t vard lietuviszk , dar sziantie užsilikus ir minavojam taip tolimoje bei sveltimoje jau sziantie d l musu szalije ..“²¹

Kas gal t ia sužym ti visas J. Basanavi iaus etimologijas. Jo ramos tuoj visk padaro lietuvišk , kai tik pirštai prisilie ia. Graik sala virsta lietuviškiausia Kupros sala²². Tik reikia steb tis jo energija, nuoširdumu ir pasiryžimu išaiškinti lietuvi t vyn buvus trak -fryg šalyje. Jis nor jo padaryti mokslo pasaulyje perversm , o savo taut , kalb ir t vyn išgarsinti. Ta iau jo ilgo amžiaus kruopštus darbas baig s tuo, kad „nei sav j , nei svetim j mokslinink jam tikinti nepavyko“²³.

J. Basanavi ius buvo vadas, bet lietuvi kalbos romantiško aukštimo kelius skyn ne vienas. Nuoširdus Basanavi iaus r m jas buvo M. Akelaitis, rašin j s „Aušr“ iš Paryžiaus. Bet tokiu pat nuoširdumu jo ir tilžiškis Dr. Bruožis. Jis net skait vien paskait Tilž je „Ar rojuje lietuviškai kalb jo?“ Jis toje paskaitoje rod s, kad lietuviai visam

¹⁸ Ibid., 43 psl.

¹⁹ Auszra, 1885 m., 39 psl.

²⁰ Auszra, 1884 m., 346 psl.

²¹ Auszra, 1884 m., 347 psl.-

²² Auszra, 1885 m., 378 psl.'

²³ Vac. Biržiška, Lietuv. Enciklopedija, II, 1434 psl.

pasauliui „apšviet“ dav , nes graik kalbos , lot. schola, slav. szko-
la, pranc. école es s lietuviškas žodis „iszkala“.

Nors visi aušrininkai brangino ir myl jo savo kalb , bet apie j ne-
daug kas tedr so rašyti. Buvo ir realist , kaip J. Šliupas, kuris savo
straipsnyje „Tikrasis jeszkinis t viszkumo“²⁴ rodin ja, kad ne viena kal-
ba, bet sava kult ra sudaro bet kurios tautos tautišku m . Buvo m ginta
nežinomo autoriaus net Dr. Basanavi iui atsikirsti. To nežinomo, bet
rimto kalbininko straipsnis „Vokiszkas ir lotyniszkas Vokie i var-
das“ tiesiog d-rui Basanavi iui skirtas²⁵. Gaila, straipsnis nutrauktas
(Red.? — A. A.) taip anksti, kad n autorius nepasiraš s.

Tai buvo viena kregžd , kuri pavasario dar nesudaro. Visa „Aušra“
kv puote kv puoja grynu lietuvišku m s kalbos romantiškumu. Tas
pradžioje nekaltas kalbos romantiškumas virsta tikru romantizmu, ku-
ris bene šluoja iš. kelio visus tuos, kurie nepasiduoda to romantizmo su-
virškinami. Kelia tok tarim min tas bevardis straipsnis.

„Aušros“ kalbinis romantizmas yra didžioji srov , sutek jusi iš maž
srovėli , kurios neš , lyg šap , kiekviena savo tiksl .

Vieniems kalbos senumas ir form vairumas ar bent koks palygi-
nimas su graik , lotyn ar ind kalbomis buvo viskas. ia jie mat ne
tik tautos išgany m prieš ryt ir vakar milžinus, naikinan ius lietuvi
kalb ir taut , bet ir pranašum , kad lietuviai senov je yra buv prana-
šiausia ir seniausia tauta. Toki p dsak J. Basanavi ius ieškojo ir „ra-
do“ net Mažojoje Azijoje.

Kitiems buvo vienintel nemeluota tautin žym — kalba. Jie d -
josi garbing eil tik d l to, kad tas romantiškasis entuziazmas pad jo
išsaugoti kalb , o paklydusius kai kuriuos net gr žinti prie tos kalbos.
D l to ir nenuostabu, kad „Aušros“ kalbinis romantizmas pagauna visus.
Pats kalbinis romantizmas savo paži romis, nusiteikimu ir kalbos esm s
nagrin jimu, eina ranka rankon su literat riniu romantizmu. Prof. V.
Mykolai io žodžiai apie aušrininkus ir j moksl : „Jie visi m go gilin-
tis Lietuvos senov ne kritiškai j tirdami, bet savo vaizduot j j at-
kurdami, kaip kok laiming aukso amži “²⁶, — labiausiai tinka „Aušros“
kalbininkams.

„Aušros“ kalbininkai negal jo kalbos nagrin ti, svarstyti, d l jos abe-
joti. J pareiga tebuvo „nežinanties“ paaiškinti, kad

„Pats wieszpats kwapu sawo
Ir atwer s žodžius tawo
Isz balso Wisprigimimo
Prie pasaulio sutv rimo“²⁷

²⁴ Auszra, 1884 m., 1 ir t.t.

²⁵ Auszra, 1885 m., 289—294 psl.

²⁶ V. Mykolaitis-Putinas, Naujoji lietuvi literat ra, I t., 103 psl.

²⁷ J. A. W. L. (Vištelis), Lietuwiszkoji kalba, „Auszra“, 1883 m., 10 psl.

Maža dar to: toji kalba yra dangaus kalba —

„Tu danguje karaliauji,
Liaupsint Pramžiu nepaliauji,
Skamb dama tarp szwentuju
Jau nuog amži amžin j“²⁸.

A. Vištelis (Vištaliauskas) tuo savo eil raš iu tikrai duoda vis „Aušros“ kalbinio romantizmo sintez , pagr sdamas ir „dabarties mokslo laimin jimais“ —

„Tu esi tarp daugio szimtu
Kalbu sviete da garbintu
Ir seniausia ir gražiausia“.

T „mokslo“ paskutin žod išbaigia su didžiai pakilusiu nuotaika —

„Tawo garso skamb jim
Girdint dvasia mums perima
Lig kad kankli waitojimai,
Lig dangiszki giedojimai“²⁹.

Leid me ia ilgiau kalb ti A. Višteliui d l to, kad jis gražiausiai tuo savo eil raš iu pavaizduoja ir sintetina aušrinink kalbin romantizm , kuris verž si galinga srove, nešdamas net tokius vyrus, kaip J. Basanavi i , Dr. Bruož ir kitus tuo metu, kada lietuvi kalba buvo susilaukusi tikr savo tyr j net iš m s pa i : tuos pirmuosius kelius, kurie niekada nebeuž l iki m s dien , skyn visai garbingai m s jau min tas A. Baranauskas.

IV

Laikydami „Aušr “ ne tik literat ros, bet ir m s kalbinio romantizmo tikruoju atstovu ir geriausiu to romantizmo reišk ju, A. Baranausk , dirbus jau prieš „Aušr “, tur sime sutikti, kaip pirm j jau mokslin s kalbotyros atstov . Tas susikryžiavimas dar tikriau pasako, kad „Aušros“ kalbininkai romantikai n ra visi tik nemokšos ar nežin liai, kas dedasi pasaulyje. Jie ir žinodami eina savo keliu, tur dami jau tam tikr nusiteikim , savo motyvus ir tiksl . Tiesa, kalbinis romantizmas gal jo klest ti ir net viešpatauti kartu su moksline kalbotyra gal ir d l to, kad A. Baranauskas savo kalbotyrini darb nepaskelb , ir jie tebuvo prieinami tik jo tiesioginiams mokiniams — klierikams. Iš šalies atrodo, kad jis d l savo b do ir noro tarnauti tik Bažny iai³⁰, ge-

²⁸ Ibid, 11 psl.

²⁹ Auszra, 1883 m., 12 psl.

³⁰

Plg. Fr. Kuršai io „Grammatik der litauischen Sprache“ 1876 m. prakalb ,

riau buvo pažstamas svetimiems kalbininkams, kurie s moningai viliojo iš jo visokiais b dais kalbos duomen , negu saviems, kurie ieškojo ir lauk sau tik mokytojo.

A. Baranauskas yra m s mokslin s kalbotyros t vas, nors buvo tik savimoka kalbos srityje. Jam buvo laim išsyk susidurti su tais veikalais, kurie buvo rimti ir moksliskai parašyti. Tai A. Schleicherio „Grammatik der litauischen Sprache“ (Prag, 1856). Šioji gramatika leido Baranauskui ne tik giliau pažinti kalb , bet ir nusistatyti mokslinius kalbotyros pagrindus, o ia svarbiausias ir rim iausias mokslinis pos kis — gyv j kalb ir visas lietuvi kalbos tarmes. Šis kelias brangus ir be galo didel s vert s ir šiandien. Juo pasuk s, A. Baranauskas pasteb jo net savo mokytojo A. Schleicherio stambi nelygum ir klaid . Mat, A. Schleicheris savo gramatikai tepasinaudojo beveik tik Mažosios Lietuvos aukštai i vakarie i tarme (Plg- rugei — rugiai, arklei — arkliai, dvase — dvasia ir visa kir io sistema bei rašyba).

A. Baranauskui pirmajam teko ir lietuviška gramatika rašyti. ia jis susid r su gramatiniais terminais. Jam priskiriami balsis, liemuo, b dvardis, skaitvardis, sakinys, rašyba, tarm ..³¹

Tiesa, buvo ir nevykusi termin , ypa linksni : vardlankis, gimlankis, duodlankis, skundlankis, taislankis, vietlankis ir šauklankis bei vadintlankis.

Tai buvo pirmosios lietuviu p dos mokslin je kalbotyroje. Jos daug kur ir šiandie sm liu neužverstos.

A. Baranauskas m s lietuviškos kalbotyros t vu vadinamas ne be reikalo, ir tuo atžvilgiu, kad jis išugd mums kun. K. Jauni , visa galva pralenkus savo „t v “. Jaunius dar labiau sigilino tarmes (mat, jis d st v liau toje pat kunig seminarijoje lietuvi kalb , ypa 1885—1892 m.) ir visai paskendo grynosios kalbotyros moksliniuose klausimuose. Jis net visai nuo gyvenimo atitr ko ir nebežinojo, kas aplink dedasi. Tariau jo moksliniai laim jimai ne tik j išgarsino, bet daug paliko ir mums: verting tarmi aprašym , vis puiki kir i sistem ir palyginti plai m s kalbos fonetik su šauniomis morfologin mis pastabomis prie linksniavim ir asmenavim . Nors Jaunius taip pat vertino A. Schleicher , bet tuo pa iu dar labiau tolo nuo jo ir tais jo klaidingas išvadas³².

Tiesa, Jauniui kai kas irgi prikiša kalbin romantiškum d l jo plataus užsimojimo giminiuoti ne gimines semit kalbas. ia jis dar klaid , bet tos klaidos nesugriov verting atradim m s kalboje. Mat, jis pirmas iš lietuvi taip plai iai ir giliai tepažino ne tik m s kalbos tarmes, bet ir svetim sias, ypa lotyn , graik , sen j pers ir sanskrito. Ta iau platus Jauniaus užsimojimas n ra mik iojimas ir visiškas užsi-

³¹ Plg. A. Salio „B. Kalbininkas“ Liet. Encikl., II, 1178 psl. ir t. t.

³²

Plg. Mano „Jaunius — Gramatikas“, Židinys, 1938 m., Nr. 10.

merkimas kalbiniams metodams, bet labiau mokslinis entuziazmas, kuriam sunku gromuliuoti tai, kas kit padaryta. ia jo kiek ir nueita A. Mickevi iaus nurodytu keliu:

„Siek ten, kur vyzdis nepasiekia!
Laužk tai, ko protas nepaj gia!“³³

Nei A. Baranauskas, nei K. Jaunius nesugeb jo jausti gyvus ir plaus tautos reikalus ir juos sujungti su savo kalbotyra. Tegu ir kliuvo A. Baranauskui pirmi žingsniai žengti, bet dom tis kalbotyra ir dirbti jai tik tiek, kiek reikia raštui, yra per maža. Jo klierikai nebuvo ugdomi ir bendrinei šnekamajai kalbai, kaip jis mok juos bendrin s rašt , arba rašomosios, kalbos. K. Jaunius dar labiau pamet kalbos praktikos reikalus. Jam buvo lietuvi kalba tik mokslas, kurio aukštyb se jis ir nard si. Susintetino kalbos moksl ir kalb praktik tik J. Jablonskis. Gyvenimo ver iamas, jis tur jo dom tis ir r pintis visais kalbos klausimais. Tod l J. Jablonskis yra didel priešginyb K. Jauniui ir net K. B gai. Anot Pr. Skardžiaus: „kiek tie nard si kalbos mokslo aukštyb se, tiek jis pl k si su kasdieniniais bendrin s kalbos dalykais“³⁴.

J. Jablonskis ne tiek pats skend jo kalbotyros smulkmenose, kiek jis vykusiai jas atrinko, apibendrino ir paleido apyvert . Šiuo poži riu J. Jablonskis yra kalbininkas eklektikas. Ta iau, pasirodo, reikia ir ia nemažesni kalbini gabum , kaip ir istoriškai lyginamajai kalbotyrai. Atvirkš iai, J. Jablonskio kalbinis jausmas — kas sava ir kas svetima — buvo daug jautresnis, negu K. Jauniaus. Tod l J. Jablonskis, b damas realistas ir praktikas, pasuka visuomenine linkme ir rankioja iš visur tuos „gr delius“, iš kuri jis ir sudaro tvirtus m s bendrin s rašomosios kalbos pagrindus. Ta iau ir J. Jablonskis nebuvo tik aklas automatinis eklektikas. Jis aiškiai linko sintaks . Kaip K. Jaunius buvo aštriausias fonetikas ir griežtas jos sistemininkas, taip J. Jablonskis nujo savarankišku sintaks s keliu — ir šiandie jis yra ne tik m s bendrin s kalbos k r jas, bet ir stambiausias m s kalbotyroje sintaksininkas. Jei ia J. Jablonskiui ir tr ksta sisteming stambi veikal , ta iau jo taka m s kalbos kult rai ir jos kryp iai yra begalin ir iš periodin s spaudos. Jo kalbos kult ros kriterijus tas pats liaudinis — tarminis³⁵, ne knyginis, kaip ir A. Baranausko bei K. Jauniaus. Tod l jis K. Jauni didžiai gerbia ir laiko net „m s kalbinink t vu“³⁶.

J. Jablonsk gyvenimas past m jo dar labiau gramatikos ir net mokyklinius vadov lius. Šioje srityje jo atliktas darbas tur jo ir nebeturi milžinišk tak m s mokyklai ir jos vadov liams.

³³ M. Biržiška, Iš A. Mickevi iaus rašt , 7 psl. Kaunas 1927 m..

³⁴ Pr. Skardžius, J. Jablonskis, Archiv. Phil. II, 7 psl.

³⁵ Plg. Pr. Skardžiaus J. Jablonskis, Arch. Phil. II. 11 psl.

³⁶ J. Jablonskio Raštai. III t., 50 psl

K. B ga (1879—1924) yra jauniausias iš to ketvertuko (Baranausko, Jauniaus ir Jablonskio), kuris sukūrė lietuvišką galingą mokslininkų kalbotyros srovę. Jei Baranauskas lieka savo kalbotyriniais linkimais bespalvis (tarminis metodas, paveldimas iš Schleicherio), tai K. B ga, pasiekęs naują laikgarbingo mokslininko vardą, yra aiškiai linkęs etimologijai, kuri iš dalies bus paveldyta iš Jauniaus³⁷. Etimologiniai darbai, kuriems panaudojo didelę istorinę kalb raidos pažinimą, suteikė ne tik mokslininko vardą, bet jį padarė kalbininku istoriku, sprendžiančiu iš vietovardžių ir asmenvardžių tamsius priešistorinius tautsantykius ir jų gyvenamąsias vietas. Tiesa, kad kai kas gali būti jau papildoma ir pataisoma, bet šio mokslinio darbo metodas lieka tvirtas, ypač, jei jis dar jungiamas su buvusiais kultūriniais tautsantykiais. Pats B ga, tiesa, nusivylęs savo „Aistiškais studijais“, norėjo „atidėti beveik visas savo jėgas vienam lietuvių kalbos žodynui“³⁸.

Parašęs vertinę, bet dar nebaigtą žodyno vadovą, turėjo savo darbą nutraukti, ištiktas nelauktos mirties.

V

Šie keturi sumintieji vyrai yra mokslininkų kalbotyros šulai, rašę lietuviškai. Su mokslininkų kalbotyros signalu išnyksta ir tas mokslinis romantizmas, taip suklestijęs „Aušroje“, kurioje kitiems net vietos nebedavė. Tiesa, Dr. J. Basanavičius savo trakto „Frygų teorija, rodos, iki mirties tebetikrėjo ir laikis jos metodo. Tačiau visuomenės akyse jis buvo jau visai sutriuškintas pačiame lietuvių, ypač K. B gos.

Po K. B gos ir J. Jablonskio mirties prasideda ši diena kalbinis periodas. Jis sunkiausia apibūdinti. Nei pirmas, nei antras nepalikęs savo tiesioginiams visiškai paruoštą mokinių. Todėl ir nenuostabu, kad be galo sunku dar ryškiau apibūdinti mokslininkų kalbos linkimą, kuris prasidėjo po mirties.

Pagaliau, antra, nereikia šiandien išleisti iš akių ir tai, kad gyvenimo sąlygos, kuriose bręsta dabartiniai kalbininkai, yra be galo skirtingos. Mokslininkų tautos ir valstybės gyvenimas platinamas ir vairuojamas. Kuriam nauja kultūra ir naujos mokslo sąlygos. Tačiau individualizmui, kol nešame tiek turtingi, yra dar nepalankios sąlygos. Kiekvienas turi dirbti ne tik tai, ką jis mėgsta, bet ir tai, ko šiuo metu pareikalauja iš jo plačioji visuomenė. Dėl to gryniosios kalbotyros ir kalbos kultūros sparta nėra didelė, kaip kad negausus dar ir pačiame kalbininkų būrelyje. B? abejo, daugiausia reiškia ir mokslininkų staigos, be kurių mes jokiu

³⁷ K. B ga, Lietuvių kalbos žodynas, V psl.

³⁸ Ibid, V psl.

bu du individualiai nepaj gsimė atlikti didži kalbotyrini darb . Šian- die steigtašis Lituaniškos Institutas yra m s kalbos mokslo ir jos kult ros centras šalia universiteto. Vienur ir kitur dar pagausinti kal- bos mokslo darbinink kadrai gal s mums suteikti laukiam vaisi tik v liau.

Ko mes labiausiai laukti gal tume? ia jau lieka tik mano sub- jektyvus noras ir pageidavimas.

Mokslin sritis, kaip min ta, yra dar labai trukdoma kasdienybi . Per trumpas dar ir m s tautos savarankiškas nepriklausomas politinis gyvenimas. Nepalankios pagaliau ir m s tautos politin s aplinkyb s: ryt pietuose ir vakaruose, ypa dabar, labai apkarpyti kalbiniai pa- kraš iai. Štai ia ir yra viena iš didžiausi kli i , kad iki šiol dar net ndr stame ir klausimo kelti, kur m s kalbos ribos ir kokios jos? Juk ia gl di begaliniai mokslo darbai, kurie tur t pratikti nauja šviesa m s tautos praeit ir jos santykius su kaimynais.

Antras vertingas mokslo uždavinys — aprašyti gyv sias tarmes da- bartin se turimose ribose. Be šio r pestingo, mokslinio ir visuotinio darbo yra ne manoma jokia didel pažanga kituose kalbos klausimuose: žodyne, sintaks je, fonetikoje, morfologijoje, semantikoje ir kitur.

Nenor damas smulkiau besumin ti atskirus mokslinius klausimus, kuri dauguma turi b ti remiami tarminė ir dar visuotinė j medžiaga, nor iau pereiti prie kult rini m s kalbini uždavini , kurie skiriami jau pla iajai visuomenei.

Daug dar mes stokojame vadov li ir veikal , kurie b t moksliški, bet jau skirti visuomenei ar moksleivijai. ia b t galima surašyti vis litanij : žodyn , gramatik , sintaksi ir kitoki vadov li , kurie b tini kalbos kult rai. Turime ir šian die dar daug vargo su rašyba, gramatika, žodynu ir sintakse, kurie jau parenti pirm j kalbinink .

Bet vis aktualiausias, ypa sunkiausias, yra m s bendrin s kalbos k rybos reikalas. Bendrin rašomoji kalba prad ta jau aiškiai viena linkme nuo „Aušros“ laik . Dirbome nenutr kstamai — ir daug jau ia padaryta. Dirvonuoja m s bendrin šnekamoji kalba. Ji aiškiai ir s moningai prad ta m s kartos kalbinink . Tod l visos mokyklos r pestingai mokinius temoko dar tik bendrin s rašomosios kalbos, o šne- kamajai bendrinei kalbai dar neturime tinkamai parengt kadr . Užtat m s abiturientas nevisada sugeba dar skirti tarim : s ti ir sieti, nors rašte puikiai supranta ir skiria. Apskritai gyvoji kalba mokyklose dar neturi sau prideramos vietos. Sakomojo žodžio kult ra beveik dar ne- sivaizduojama. Mes mokame sklandžiai ir vaizdžiai rašyti, bet visai užsimirštame mokyti sklandžiai vaizdžiai gera bendrine tartimi kalb ti.

ia turime susidurti su kalbos psichologija, kuri m suose yra visai beveik nepaž stama, ir tuo pa i su platesne kalbos s voka. Šalia sa-

komojo žodžio kult ros gyvai turi pritapti stilistinis m s kalbos pažinimas ir ugdymas. Šie klausimai dar dirvonuoja. Taciau m s kartos uždavinys — kelti kalbos kult r vispusiškai ir pl sti ta linkme net mokslines bei kult rines staigas. Prapl stos atitinkamos m s universiteto katedros ir vykusiai suorganizuotas bei vadovaujamas Lituanistikos Institutas gal s savo darbais ne tik pakelti m s kalbos kult r ir mokslin lygmen , bet ir teisinti mus kit kult ring j taut tarpe.